

IV. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

УДК (477)«15»

Андрій Блануца*

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ДО ВИДАННЯ АРХЕОГРАФІЧНИМИ НАУКОВИМИ ЦЕНТРАМИ КНИГ ЗАПИСІВ ЛИТОВСЬКОЇ МЕТРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI ст.

У статті аналізуються різні підходи щодо підготовчої роботи по виданню книг записів Литовської метрики представниками різних археографічних шкіл/центрів сучасності. Автор вважає, що найбільш оптимальний спосіб обраний й втілений у практику українсько-литовським колективом у проекті видання 22 книги записів ЛМ.

Ключові слова: Литовська метрика, книги записів, Велике князівство Литовське, археографічна школа, метрикант.

В статье анализируются разные подходы относительно подготовительной работы по изданию книг записей Литовской метрики представителями разных археографических школ/центров современности. Автор считает, что наиболее оптимальный способ избран и воплощен в практику украинско-литовским коллективом в проекте издания 22 книги записей ЛМ.

Ключевые слова: Литовская метрика, книги записей, Великое княжество Литовское, археографическая школа, метрикант.

In the paper different ways of investigation for edition "book of entries" of Lithuanian metrics by representatives of present scientific school and centers have been analyzed. It is emphasized that optimum manner of edition the documents has been realized in project publishing of "22th book of entries" of Lithuanian metrics.

Key words: Lithuanian metrics, «book of entries», Grand Duchy of Lithuania, scientific school, «metricant».

На сьогодні підготовка до видання книг Литовської метрики (далі – ЛМ), у тому числі й книг записів, ставить більше питань технічного характеру, аніж концептуального. Вироблені упродовж останніх десятиліть методичні рекомендації щодо видання ЛМ різними археографічними центрами втілюються у практику метрикантами Литви, Білорусі, Польщі, Росії та України. Тож завданням публікації буде висвітлення особливостей підготовчої роботи по виданню книг записів ЛМ різними археографічними школами/центрами сучасності. Для цього насамперед коротко звернемося до питання, що являє собою ЛМ.

---

* **Блануца Андрій** – к. і. н., старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України.

Литовська метрика (від лат. *metrica* – книга записів, інвентар) – комплекс специфічних матеріалів у вигляді зшитків або книг великокнязівської канцелярії Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) XV–XVIII ст. з копіями документів, що видавалися від імені великого князя литовського, Панів-Ради ВКЛ і сейму та підлягали необмеженому у часі зберіганню. ЛМ послужила основою великокнязівської, а пізніше – головного державного архіву ВКЛ і виконувала юридично-реєстраційні функції. Документація велася латиною, староукраїнською та старопольською мовами. Листи-записи й виписи з книг ЛМ використовувалися у правових та довідкових цілях усіма суб'єктами права: верховною владою, державними установами, привілейованими станами та групами, магістратами, міщанами, церквою, етнічними громадами та ін. На основі метричних записів на відповідні звернення з державної канцелярії видавалися юридично завірені листи-виписи (копії з копій). У результаті діяльності державної канцелярії відклалися книги ЛМ, які за видовими ознаками розподіляються на книги записів, судових справ, публічних справ, переписів, дипломатичних справ та сигілат (регести, які завірені канцелярською печаткою актів).

Перші назви ЛМ – «метрыки», «книги метрыки», «метрика», з кінця XVI – початку XVII ст. розширена офіційна назва – «Метрика великого князства Литовського». Визначення «Литовська метрика» за аналогією з Коронною метрикою у Польщі паралельно зустрічалися у місцевих канцелярських книгах, з середини XVII ст. систематично вживалося в архівному діловодстві Варшави та закріпилося у петербурзьких та московських архівах, а також у литовській, російській, польській, білоруській та українській історіографії XIX – початку XXI ст. Такий термін традиційно використовується й діючими литуаністами, а також для позначення назви деяких сучасних архівних фондів, які включають матеріали державної канцелярії ВКЛ і зберігаються переважно у Росії. Сучасна білоруська історіографія активно використовує термін «Метрика ВКЛ».

ЛМ є основним і найбільш репрезентативним комплексом джерел середини XV – третьої чверті XVI ст. з історії пізньосередньовічної та ранньомодерної історії України, дає широкі можливості для вивчення зовнішньої та внутрішньої політики великокнязівського уряду, змін у територіально-адміністративному устрої та судовій системі, дослідження законодавства, соціально-економічного та етнокультурного розвитку українських, а також литовських, білоруських, деяких російських земель у складі ВКЛ, містить документи з політичних, торгівельних, культурних та ін. зв'язків з прибалтійськими та європейськими країнами. Цінну інформацію містять посольські акти, інструкції, дипломатична переписка з кримськими ханами, московськими царями, матеріали військового та оборонного характеру, переписи війська ВКЛ, сеймова документація, обласні привілеї тощо. Левову частку становлять джерела, що дають можливість вивчати історію формування та еволюцію шляхетського землеволодіння, державного й церковного господар-

ства, суспільний й економічний статус крупних землевласників, міщанства, селянства, питання торгівлі, митної системи. Це основний комплекс офіційних актів для визначення державної території та її історичних регіонів, територіально-адміністративних одиниць, вивчення соціальних та демографічних процесів, історії етнічних громад, населених пунктів, дослідження генеалогії князів, панів, бояр та зем'ян, а також біографій політичних та державних діячів ВКЛ. Книги ЛМ наповнені різноманітними матеріалами повсякденного життя, звичаїв і традицій різних прошарків населення, соціальних конфліктів, дають певне уявлення про духовне життя, свідомість та менталітет населення ВКЛ¹. ЛМ служить неоціненим джерелом для міждисциплінарних досліджень, є пам'яткою державного діловодства ВКЛ².

Вагомий внесок у розробку методичних рекомендацій по опису та виданню ЛМ зробили російські вчені А.Хорошкевич та С.Каштанов³, а також археографи Білорусі, Литви та України⁴.

---

¹ *Блануца А.* Литовська метрика як джерело дослідження повсякденності у Великому князівстві Литовському // «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю. Міністерство освіти і науки України; НАН України. Інститут історії України; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди; Кафедра історії та культури України; Навчально-науковий центр усної історії. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 73–76.

² *Блануца А.В., Ващук Д.П.* Литовська метрика // Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла – Мі / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – С. 178–179.

³ Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики / Сост. А.Л. Хорошкевич и С.М.Каштанов. – Вильнюс, 1985.

⁴ Див., наприклад: Передача текстів документів і пам'яток: Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради (квітень 1990 р.) / Підг. У.Єдлінська та В.Страшко. – К., 1990; *Страшко В.* Правила передачі тексту кирилических документів XVI–XVIII ст. дипломатичним, популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів. (Проект). – К., 1992. – С. 6–12; Введение // *Lietovos Metrika*. Knyga Nr. 224 (1522–1530): 4-oji Teismų bylą knyga. / S. Lazutka, I. Valikonytė. – Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 1997. – СХLIX, 514 р. – С. СХХХVII–СХLIV; *Страшко В.* Рекомендації до складання подокументних описів актових книг Правобережної України XVI–XVII ст. – К., 2002. – 101 с.; Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII–XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага) / Аўт.-склад. А.І. Груша. – Мн., 2003; *Тимченко Т., Лифшиц А.* К вопросу об издании Литовской Метрики // *Новости Литовской Метрики*. – 2002. – № 6. – Вильнюс, 2003. – С. 45; Віцебска-Рыжскія акты XIII–XVII ст. – С. 23; *Дзярновіч А.* Да партрэтэ літары «й» у Метрыцы ВКЛ // *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навук.-практ. канфер.* (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.). – Мінск: ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі», 2005. – С. 22–35; *Німчук В.* Правила видання пам'яток писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. – К., 1995. – С. 15–18 (проект); *Князі Масальські: документи і матеріали XVI ст.* Вип. 1 / Підготовка до друку й авторський текст А.Блануци, Д.Ващука. – К.: Пульсари, 2007. – С. 10–13.

Більш вузькі публікації з проблем історії ЛМ в основному виходять у спеціалізованих виданнях, таких як «Новости Литовской Метрики, Вильнюс» та «METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага, Минск»,⁵ а також в інших журналах та збірниках наукових праць, що стало результатом активного зростання інтересу до ЛМ як джерела для вивчення різноманітних аспектів історії ВКЛ з середини 90-х рр. ХХ ст. серед литовських, білоруських, польських, російських та українських істориків⁶.

Залишаючи осторонь питання про історію «подорожі» ЛМ архівосховищами Польщі, Литви та Росії, бо це детально стало предметом дослідження литовської метрикантки Р.Шмігельскіте-Стукене⁷, відзначаю, що уцілілі 664 книг ЛМ⁸ внаслідок тривалих перевезень та укомплектувань врешті-решт знайшли своє теперішнє місце зберігання у Росії в Російському державному архіві давніх актів під номерним фондом 389 (Литовская метрика)⁹. Теперішній стан зберігання книг ЛМ у вказаному архіві задовільний. Дирекція архіву на запит археографів видає оригінали книг, якщо вони готуються до друку. Особисто доводилося працювати з 22, 32 та 49 книгами записів ЛМ¹⁰, якість збереження яких більш ніж задовільна для документів такого характеру. Зазначені книги виглядають наступним чином: паперові зшитки аркушів вміщено в картонні оправы, які обтягнені шкірою різних відтінків чорного чи коричневого кольору. Для міцності усі аркуші книги перетягнуто світло-червоном шовковим шнурком, два кінця якого зав'язані вузлом і скріплені накладною печаткою І Відділення ІІІ Департаменту Урядового Сенату з червоного сургучу.

---

⁵ Новости Литовской Метрики. №1–10. Вильнюс, 1997–2008; METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. – Т. I–IV. – Мн., 2001–2007.

⁶ *Блануца А., Вацук Д.* Украина: литовский период истории (современная историография и историческое сознание) // Lietuvos didžiosios kunigaikštijos tradicija ir tautiniai pataravai. – Vilnius, 2009. – P. 321–336. В Україні на сьогодні засновано єдиний спеціалізований часопис з проблем дослідження Великого князівства Литовського та Литовської метрики. Це – *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. – К., 2009. – Т. I.

⁷ Див., наприклад, останні праці: *Шмігельскіте-Стукене Р.* Кто платил за переплет книг Литовской Метрики? Эпизод из истории приведения в порядок архива Литовской Метрики в 1786–1788 гг. // Новости Литовской Метрики. – №8–2004/2005. – Вильнюс, 2006. – С. 51–54; *Šmigelskytė-Stukienė R.* Między Warszawą a Wilnem: Metryka Litewska w latach 1792–1794 // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija. – Vilnius, 2007. – S. 199–212.

⁸ З них: книг записів – 219, судових справ – 302, публічних справ – 36, переписів – 25, сигілат – 3, посольських або дипломатичних книг – 79 (*Светенко А.С.* К истории описания документов ЛМ // Литовская Метрика. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции, апрель 1988 г. – Вильнюс, 1988. – С. 63–66.). Окремі книги ЛМ зберігаються в Ахіві Радзивіллів в Варшаві (AGAD, № АРІІ69/10), у Бібліотеці Чарторийських в Кракові (MS2329), а також одна книга за 1793 р. – в Архіві історії Литви (LVIA, SA 2450).

⁹ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 1–365.

¹⁰ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 22, 32, 49.

У 60–70-х роках ХХ ст. всі книги ЛМ були мікрофільмовані, й нині їхні копії надаються для користування в архівосховищах Литви, Білорусі та України. У 1984 р. на замовлення визначного українського джерелознавця М.П. Ковальського було мікрофільмовано кілька десятків книг ЛМ, на матеріалах яких дослідник розробив оригінальні курси та спецкурси для викладання джерелознавчих дисциплін¹¹. До того ж в РДАДА зроблено дві копії, одна з яких видається дослідникам для роботи в читальному залі, а інша за проханням істориків може видаватися у тимчасове користування за певну платню. Такою послугою скористався я зі своїми колегами й нині по ним здійснюється підготовка до археографічної публікації окремих книг записів та судових справ ЛМ з подальшою вчиткою за оригіналом¹².

Під час перебування й зберігання ЛМ у Варшаві була здійснена робота по копіюванню (переписуванню) польською транслітерацією усіх наявних тоді книг ЛМ. Нині мікрофільмована копія такої транскрибованої ЛМ зберігається в Архіві головному актів давніх у Варшаві у фонді «Metryka Litewska»¹³.

Таким чином, можна констатувати доволі непоганий доступ до указанного джерела дослідників, особливо до мікрофільмованих копій. Утім для археографічного опрацювання й підготовки до друку обійтися без робіт з оригіналами не можливо. Як показує практика по підготовці книг записів ЛМ до друку, практично у кожній з книг у мікрофільмованій копії бракує від одного до кількох аркушів, тому відразу виникає необхідність звертатися до оригінала. У роботі ж над археографічним вступом до книг ЛМ першочерговою задачею є всебічне вивчення оригіналів відповідних книг.

Звернемося безпосередньо до методик підготовки до друку книг записів ЛМ сучасними метрикантами. На сьогодні опубліковано 25 книг записів ЛМ¹⁴, з них тих, що хронологічно відносяться до першої половини ХVІ ст. – 17¹⁵.

---

¹¹ Так, зокрема, замовлення М.П.Ковальського відмічені у реєстраційних листах 22, 32, 49 книг записів ЛМ (РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 22, 32, 49), з оригіналами яких мені доводилося працювати.

¹² Зокрема, за таким методом підготовлена до друку й вийшла 22 книга записів ЛМ (Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547): Užrašymų knyga 22. Parengė A.Blanuša, D.Vashchuk, D.Antanavicius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. 176 p.). Тепер триває робота по підготовці до друку 32 книги записів (А.Блануца, Д.Вашук), 49 книги записів (А.Блануца, Л.Жеребцова), 235 книги судових справ (Д.Вашук) та 270 книги судових справ (А.Блануца), розглядається можливість відродження проекту, розпочатого С.Абросимовою, по виданню 23 книги записів (А.Блануца, Л.Жеребцова).

¹³ Наприклад, 22 книзі записів відповідає фонд AGAD, Metryka Litewska, kn. 207. Як бачимо, номер справи з номером книги не співпадає, що складає незручність у пошуку відповідної книги метрики.

¹⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584): Užrašymų knyga 1. / Parengė A.Baliulis, R.Firkovičius. Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498): Užrašymų knyga 3. / Parengė L. Anužytė ir A. Baliulis. Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4. (1479–1491): Užrašymų knyga 4. / Parengė L. Anužytė. Vilnius, 2004; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506): Užrašymų knyga 5. / Parengė ir pratarinę bei komentarus parašė E. Banionis. Vilnius,

Найбільше число книг записів ЛМ до друку указанного періоду підготували литовські метриканти (А.Балюліс – 6 книг, Д.Антонавічус – 5 книг, Е.Баньоніс 2 книги, А.Дубоніс – 2 книги, Д.Вілімас, Л.Караліус, Р.Фірковічус, Р.Рагаускене – 1 книга), далі йдуть білоруські метриканти (В.Мянжинський – 3 книги, У.Свяжинський – 1 книга), одну книгу підготував польський археограф К.Пяткевич, а у результаті спільного видавничого проекту Інституту історії України НАН України (А.Блануца, Д.Ващук – повністю підготували книгу до друку) та Інституту історії Литви (Д.Антонавічус – відповідав за підготовку окремого розділу наукового апарату до книги) вийшла друком 22 книга записів ЛМ. Тож маємо досвід 4-х археографічних шкіл по виданню книг записів ЛМ першої половини XVI ст.

Класична схема підготовки книги до друку має такі складові:

- 1) набір тексту документів за мікрофільмованою копією;
- 2) звірка та вчитка текстів за мікрофільмованою копією чи оригіналом;

1993; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6. (1494–1506): Užrašymų knyga 6. / Parengė A. Baliulis. Vilnius, 2007; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8. / Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. Vilnius, 1995; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518): Užrašymų knyga 9. / Parengė Krzysztof Pietkiewicz. Vilnius, 2003; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523): Užrašymų knyga 10 / Parengė E. Banionis ir A. Baliulis. Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523): Užrašymų knyga 11. / Parengė A. Dubonis. Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Kn. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12. / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. Vilnius, 2001; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529): Užrašymų knyga 14. Parengė L. Karalius, D. Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. 646 p.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538): Užrašymų knyga 15. / Parengė A. Dubonis. Vilnius, 2002; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537): Užrašymų knyga 19. Parengė D. Vilimas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009. 362 p.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1536–1539): Užrašymų knyga 20. Parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009. 444 p.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547): Užrašymų knyga 22. Parengė A. Blanuca, D. Vashchuk, D. Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. 176 p.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546): Užrašymų knyga 25. / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. Vilnius, 1998; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28. / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. Мн., 2000; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў 30 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В. Мянжынскі. Мінск: Беларуская навука, 2008. 386 с.; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 43 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 43 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В.С. Мянжынскі. Мн., 2003; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566 гг.) / Падрыхтаваў А.І. Груша. Мн., 2001; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 46 (1562–1565): Кніга запісаў 46 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В.С. Мянжынскі. Мінск.: БелЭн, 2006. 280 с.: іл. 9.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51. Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas. Vilnius, 2000; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570): Užrašymų knyga 52. / Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius. Vilnius, 2004; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 70 (1582–1585). Кніга запісаў 70 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў А.А. Мядзельскі. Мінск: Беларуская навука, 2008. 356 с.; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 71 (1585–1586): Užrašymų knyga 71. Parengė D. Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. 144 p.

¹⁵ Це 1, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 22, 25, 28, 30 та 43 книги записів ЛМ.

- 3) археографічний опис книги;
- 4) робота над науково-допоміжним апаратом;
- 5) підготовка вступної частини книги.

Литовські метриканти археографічну підготовку здійснюють за наступними принципами, які на мою думку, а також за їхнім неодноразовим засвідченням направлені на якнайшвидше впровадження важливого джерела до наукового обігу, дещо жертвуючи класичними методами археографічного опису та передачі тексту з його найширшою адаптацією. Так, незалежно від часу публікації книг записів литовські метриканти адаптують усі старовливані літери на сучасні (хіба що залишаючи без адаптації літеру **Ѣ** (ять)¹⁶, у них відсутні археографічні описи (стан збереження книги, розміри, дослідження філіграней тощо), так як готувалися до друку виключно за мікрофільмованою копією. Вступні частини книг в основному написані за схемою: хронологія документів книги, почерки, нумерація та пагінація актів, склад і зміст книги, цінні дані, особливості передачі тексту (тексти вступних частин написані литовською та перекладені англійською, й не у всіх випадках російською мовами). Утім такий принцип повністю проігнорований А.Балюлісом у підготовлених ним книгах записів¹⁷, за що отримує нищівної критики з боку іноземних колег¹⁸.

У роботі над науково-допоміжним апаратом, який по суті відповідає другій за значенням складовій у підготовці до друку книг ЛМ, литовські метриканти зосереджують увагу на предметному покажчику та покажчику власних назв та населених пунктів, при цьому ідентифікація імен та населених пунктів здійснюється виключно за даними книги. У цьому розділі також присутній зміст документів литовською й інколи російською мовами із зазначенням видань, де раніше той чи інший документ публікувався чи використовувався у дослідженнях (останній пункт лише в окремих книгах, у підготовці який брав участь Д.Антоновичус).

Особливості археографічної підготовки до друку 9 книги записів ЛМ¹⁹, здійсненої польським метрикантом К.Пяткевичем й виданої за спільним проектом Інституту історії Литви та Університету імені Адама Міцкевича у Познані дещо відрізняються від підходів литовських метрикантів. Зокрема, К.Пяткевич, по-перше, здійснив передачу текстів документів без адаптації старовживаних літер на сучасні, по-друге, розділив іменний та географічні

---

¹⁶ Наприклад, це зроблено Д.Вілімасом у підготовленій ним 19 книзі записів (Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537): Užrašymų knyga 19. Parengė D. Vilimas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009. 362 p.).

¹⁷ Так, позицію А.Балюліса див.: Baliulis A. Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų irilica, kai kurios skelbimo problemos // Istorijos šaltinių tyrimai. – Т. 1. – Vilnius, 2008. – Р. 299–314.

¹⁸ Див., наприклад, рецензію на 6 книгу записів ЛМ, підготовлену до друку А.Балюлісом: Хоруженко О. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6. (1494–1506): Užrašymų knyga 6. // Новости Литовской Метрики – №10–2007/2008. – Вильнюс, 2009. – С. 5–8.

¹⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518): Užrašymų knyga 9. / Parengė Krzysztof Pietkiewicz. Vilnius, 2003. – 616 p.

показчики. Інші принципи відповідають класичній структурі здійснення підготовки до друку книг ЛМ, практикованій литовськими метрикантами.

Суттєві відмінності у археографічній підготовці спостерігаються у роботі білоруських метрикантів. Так, принципів відмінності знаходимо у виданих 28²⁰, 30²¹ та 43 книгах записів ЛМ білоруськими археографами (28 книга – В.Мянжинський, У.Свяжинський, 30 та 43 книги – В.Мянжинський). Набір тексту здійснений за мікрофільмованою копією, проте, на відміну від литовських та польських метрикантів, археографічний опис книг проведено за оригіналом. Тому розлогий археографічний опис книги займає важливе місце у структурі книги. В ньому, зокрема, представлено детальний аналіз зовнішніх прикмет рукопису та філіграней²². У вступній частині також перераховано склад бояр, шляхти, князів, землевласників та різних етнічних груп²³. Існують й певні відмінності у способі набору тексту. Так, під час передачі старовживаних літер варіантні літери «е» та «я» у випадку їхньої графіки передаються за допомогою символу «крапка», поставлений зверху літери. Кінець рукописного рядка позначається горизонтальною рисою.

Науково-довідниковий апарат складається з іменного, географічного та предметного показників, які відзначаються високою інформативністю (ідентифіковано практично усі населені пункти Білорусі, що зустрічаються в книгах), також скрупульозно враховано варіативність відтворення в тексті кожної іменної та географічної реалії. Кожну з книг супроводжують термінологічні словники та різні допоміжні таблиці, такі як: хронологічний список документів, співвідношення старих та нових шифрів рукописів, формат і зміст

---

²⁰ Див. рецензії на видання: *Абросимова С.* Археографічний «ренесанс» метрики Великого князівства Литовського. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28. / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У.Свяжынскі. – Мн., 2000. – 312 с. // METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. – Мінск, 2001. – Т. 1. – С. 163–170; *Дзярновіч А.* Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28. / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. – Мн., 2000. – 312 с. // *Новости Литовской Метрики* – №4–2000. – Вильнюс, 2000. – С. 11–12.

²¹ Див. рецензію на видання: *Каралюс Л.* Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў 30 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В. Мянжынскі. Мінск: Беларуская навука, 2008. 386 с. // *Новости Литовской Метрики* – №10–2007/2008. – Вильнюс, 2009. – С. 14–19.

²² Філіграні ідентифіковані за такими спеціальними виданнями: *Каманін І., Вітвіцька А.* Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII в.в. (1566–1651). – К., 1923; *Лауцявичус Э.* Бумага в Литве в XV–XVIII в. Атлас. – Вильнюс, 1967; *Siniarska-Czaplicka J.* Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1959.

²³ В. Мянжинський здійснив окрему публікацію, присвячену цьому питанню. Див.: Мянжынскі В. Шляхта, баяры, дваране, зямяне, мяшчане і іншыя асобы кнігі Метрыкі ВКЛ №30 // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija.* – Vilnius, 2007. – S. 115–135.

надписів ярликів корінця книг, перелік публікацій документів. Окремими блоками подано фото деяких аркушів книг. Такий детальний підхід до публікації книг ЛМ, однак, викликає критику з боку литовських дослідників²⁴.

Станом на сьогодні існує лише один досвід видання книг записів ЛМ українськими метрикантами, де враховано усі можливі принципи археографічної підготовки до друку. Важлива увага приділялася звірці, вичитці та археографічному описі книги за її оригіналом, що, на нашу думку, дає підстави більш якісно здійснювати видання джерел такого характеру. Слід відмітити також й принцип збереження передачі старовживаних літер за їх оригінальним написанням. Також більш детально й глибоко здійснено дослідження історії публікацій окремих документів та їх використання в працях вчених й вперше указано вихідні дані кожного з документів за копією варшавського фонду ЛМ. Сподіваюсь, що указані принципи археографічної підготовки до друку 22 книги записів ЛМ можуть слугувати базовою моделлю для подібних проектів.

Таким чином, сучасний стан археографічної й джерелознавчої роботи над виданням книг записів ЛМ (як і решти книг ЛМ), засвідчує різноплановість й варіативність підходів різними сучасними археографічними школами. Утім вся варіативність у здійсненні публікацій ЛМ суттєво не виходить за рамки загальноприйнятих рекомендацій по виданню ЛМ, й може лише вказувати на постійний прогрес у даній галузі археографії.

---

²⁴ *Каралюс Л.* Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў 30 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В. Мянжынскі. Мінск: Беларуская навука, 2008. 386 с. // *Новости Литовской Метрики* – №10–2007/2008. – Вильнюс, 2009. – С. 16–17.